

М. О. КОТЕЛЮХкандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний університет внутрішніх справ**МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОРАЛІ
МАБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ**

Стаття присвячена проблемі професійної моралі майбутнього працівника поліції. Запропоновано структурну схему професійної моралі працівника поліції, деталізовано зміст її компонентів. Розроблено показники та критерії сформованості компонентів професійної моралі працівника поліції, концептуальну модель формування професійної моралі майбутнього працівника поліції, де відображено мету, завдання, принципи, умови, зміст та методи її формування.

Ключові слова: професійна мораль, професійна етика, моральна свідомість, моральна поведінка, моральне ставлення.

Розбудова української держави, соціальні й правові реформи, перехід до ринкових відносин зумовили потребу в перебудові вищої юридичної освіти, метою якої є висококваліфікований фахівець, котрий володіє сучасними знаннями, культурою, відзначається високим рівнем громадянської та соціальної свідомості, моральної зрілості. Усе це стосується, насамперед, професійної підготовки майбутніх працівників поліції, адже саме вони мають забезпечити утвердження в суспільстві верховенства права, розвиток правової свідомості й правової культури громадян. Одним з головних завдань фахової підготовки майбутніх працівників поліції є розробка науково-методичних заходів щодо формування професійної моралі як змісту їх професійної етики.

Формування професійної моралі працівника поліції – це складний психолого-педагогічний процес перетворення об'єктивних вимог професійної етики на особисті переконання працівника й на цій основі розвитку в нього здатності до саморегуляції вчинків, а також регуляції суспільної поведінки. Рушійною силою цього процесу є цілеспрямоване подолання невідповідності між досягнутим і необхідним рівнями сформованості професійної моралі [5].

Процес формування професійної моралі як психологічного змісту професійної етики майбутніх працівників поліції має свої закономірності та є цілком можливим у рамках цільових розвивальних програм, які передбачають специфіку умов організації цього процесу. Оскільки професійна мораль є складним інтегративним феноменом, що має своєрідну структуру, зміст та якісні характеристики, то ефективність її формування залежить, згідно з системним підходом, від конструктивності її концептуальної моделі, об'єктивності критеріїв і показників її сформованості, засобів та методів формування її складових.

Концептуальна модель професійної підготовки майбутнього спеціаліста розуміється як опис цілей навчання, поданий у вигляді системи основних зав-

дань; сукупності принципів, пов'язаних з підготовкою спеціаліста-професіонала; форм та методів навчання; етапів підготовки професіонала-спеціаліста до діяльності; організаційно-педагогічних умов [6]; результату [1].

Представлена нами концептуальна модель містить мету та завдання професійної підготовки майбутніх працівника поліції; принципи, умови, етапи, форми і методи формування професійної моралі у майбутніх працівників поліції; а також критерії та результат (рис. 1).

Цей процес потребує вирішення ряду завдань:

– формування професійно-моральної свідомості, що містить у собі когнітивний та регулятивний компоненти професійної моралі й виявляється у: 1) опануванні майбутніми поліцейськими знаннями щодо специфіки професійної діяльності, норм, правил і принципів професійної етики, усвідомленні сутності та структури професійної моралі; 2) професійно-моральних переконаннях майбутніх поліцейських;

– формування професійно-морального ставлення, яке є ціннісно-смысловим компонентом професійної моралі та полягає у: 1) здатності оцінювати власні дії та дії оточуючих у відповідності до норм професійної моралі; 2) орієнтації на виконання свого професійно-морального обов'язку; 3) усвідомленні професійно-моральних почуттів, переживань;

– формування професійно-моральної поведінки, яка становить сутність діяльнісного компонента професійної моралі та виявляється у: 1) домінуванні професійно-моральних потреб; 2) здатності до здійснення професійно-морального вибору; 3) готовності до здійснення професійно-морального вчинку.

Досягнення мети та вирішення поставлених завдань забезпечується адекватним визначенням таких положень, які стали б підґрунтям існування системи, тобто принципів. Методологічні принципи розуміння сутності професійної моралі працівників поліції, а саме: принцип системності, синергійності, діяльності, відображення, динамічності, детермінованості та усвідомленості, дали змогу сформулювати основні положення, згідно з якими має відбуватися організація навчального процесу з метою формування професійної моралі майбутніх працівників поліції у фаховій підготовці тобто дидактичні принципи.

Дидактичні принципи – найважливіша категорія теорії навчання. Вони відбивають закономірності навчального процесу, регулюють діяльність усіх суб'єктів навчального процесу. Це обумовлено тим, що принципи зберігають у своєму змісті фундаментальні закономірності навчання, які об'єктивно існують у реальному педагогічному процесі [7].

Перш за все, організація навчального процесу у фаховій підготовці майбутніх працівників поліції має бути зорієнтована на загальнодидактичні принципи, які визначили науковці (Ю. Бабанський, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.) як базові, а саме: системності, систематичності, цілеспрямованості, оптимального поєднання всіх форм організації навчального процесу, послідовності реалізації форм і методів навчання, індивідуального підходу тощо.

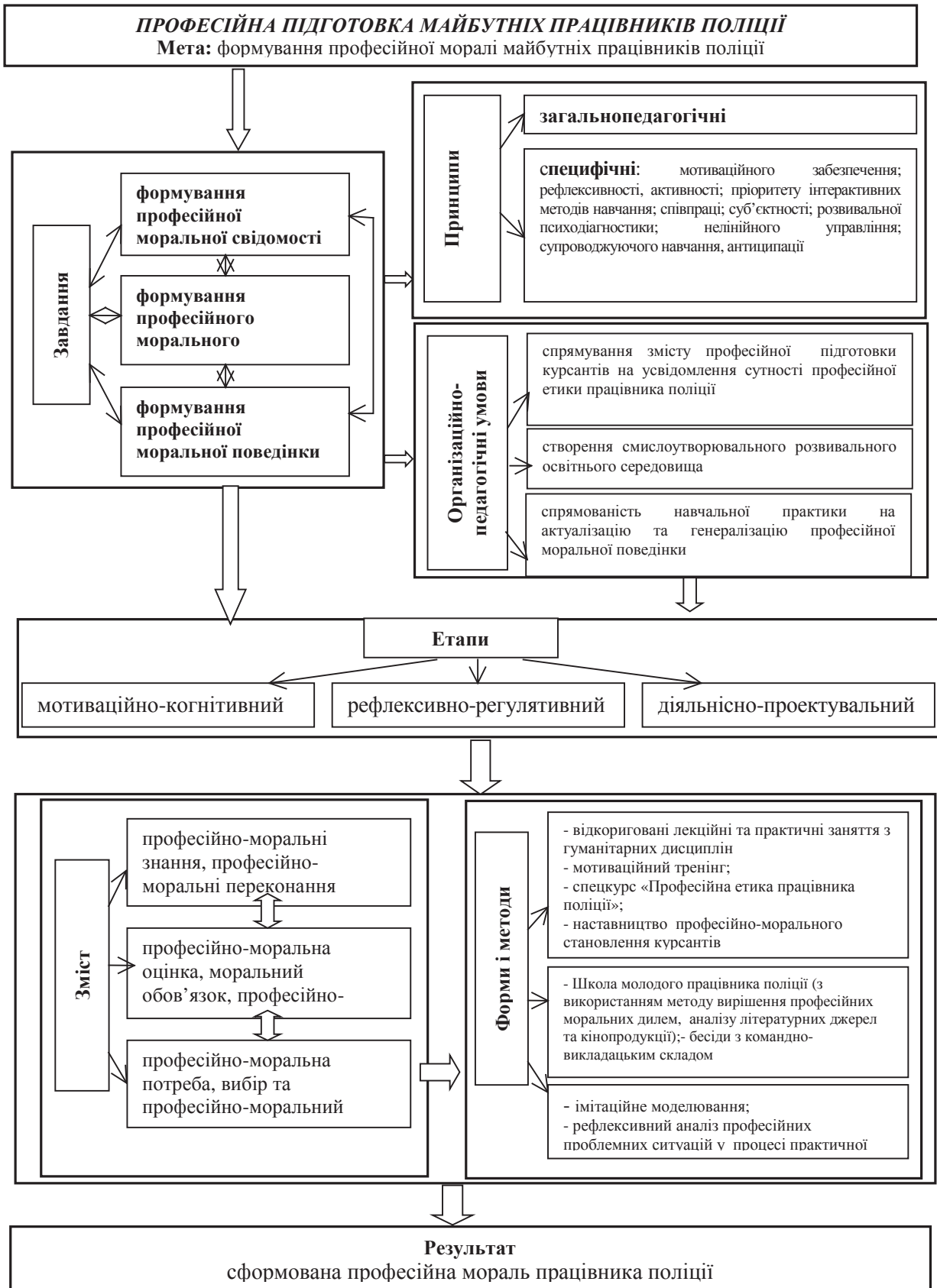

Рис. 1. Концептуальна модель формування професійної моралі майбутніх працівників поліції

Крім того, формування професійної моралі майбутніх працівників поліції у фаховій підготовці базується на специфічних принципах, які визначаються на основі закономірностей формування цього феномену. До специфічних принципів ми зараховуємо такі: 1) принцип мотиваційного забезпечення; 2) принцип рефлексивності; 3) принцип активності; 4) принцип пріоритету інтерактивних методів навчання; 5) принцип співпраці; 6) принцип суб'єктності; 7) принцип розвивальної психодіагностики; 8) принцип нелінійного управління; 9) принцип супроводжувального навчання; 10) принцип антиципації [5]. Вказані принципи виступають вихідними положеннями побудови стратегії формування професійної моралі майбутніх поліцейських.

Процес формування професійної моралі майбутніх працівників поліції забезпечується єдністю його зовнішніх і внутрішніх умов.

Зовнішні умови формування охоплюють суспільне середовище, оточення майбутнього працівника поліції, але діють вони через внутрішні – психологічні умови. Від потреб курсантів, їх мотивів у процесі фахової підготовки, їх суб'єктивної активності, змісту та особливостей внутрішніх суперечностей, попереднього життєвого досвіду тощо залежить, що саме із зовнішнього середовища стає для них значущим, впливає на формування в них професійної моралі.

У нашому дослідженні зовнішніми умовами є організаційно-педагогічні умови організації навчального процесу в процесі фахової підготовки курсантів з метою формування у них професійної моралі. Під організаційно-педагогічними умовами ми розуміємо сукупність об'єктивних можливостей, спрямованих на організацію та оптимізацію взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, які забезпечують успішне вирішення дидактичних завдань.

Визначення організаційно-педагогічних умов базувалося на аналізі закономірностей формування професійної моралі. У результаті аналізу ми визначили, що організаційно-педагогічними умовами формування професійної моралі майбутніх працівників поліції є:

- 1) спрямування змісту підготовки курсантів на усвідомлення сутності професійної етики працівника поліції;
- 2) створення смислоутворювального розвивального освітнього середовища;
- 3) спрямованість навчальної практики на актуалізацію та генералізацію професійно-моральної поведінки.

Відповідно до першої умови, морально-етична підготовка курсантів неможлива без усвідомлення сутності та особливостей професійної етики працівника поліції, що, у свою чергу, передбачає розуміння професійних цінностей, норм, принципів, ідеалів; а також сутності та структури професійної моралі, як психологічного змісту професійної етики. Ця умова забезпечує формування когнітивного рівня професійної моралі і є першою та

необхідною умовою в системі умов формування професійної моралі майбутнього працівника поліції.

Реалізація зазначеної умови відбувається на першому мотиваційно-когнітивному етапі формування професійної моралі майбутніх працівників поліції та передбачає вирішення таких завдань: сформувати мотиваційну готовність до морально-етичного навчання у курсантів; створити умови для засвоєння ними знань щодо сутності професійної етики та професійної моралі працівників поліції, усіх її складових, тобто формуванням відповідних знань про специфіку діяльності у поліції, норм, правил і принципів професійної етики, сутність та структуру професійної моралі. Від повноти засвоєних знань залежить адекватність ідеальної моделі професійної моралі, відображеної у свідомості майбутніх працівників поліції та можливість переведення їх на рівень переконань ставлень та дій.

Для забезпечення вирішення зазначених завдань ми пропонуємо використовувати як традиційні, так і інтерактивні форми та методи підготовки, а саме: коригування змісту, форм і методів викладання таких дисциплін як “Етика та естетика”, “Психологія”, “Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції”, “Професійно-психологічна підготовка працівника ОВС”; спецкурс “Професійна етика працівника поліції”; мотиваційний тренінг; наставництво професійно-морального становлення курсантів.

У процесі вивчення спецкурсу у курсантів формується, передусім, когнітивний компонент професійної моралі: майбутні працівники отримують інформацію про особливості майбутньої професійної діяльності, про особливості професійної етики та професійної моралі, про структуру професійної моралі, про особливості професійної моральної свідомості, професійної моральної поведінки та професійного морального ставлення. Спецкурс, який містить лекції, практичні заняття та індивідуальну самостійну роботу, забезпечує усвідомлення курсантами сутності професійної етики, сутності та структури професійної моралі.

Мотиваційний тренінг забезпечує розвиток мотиваційної готовності до формування у курсантів професійної моралі. У ході тренінгу створюються умови для усвідомлення курсантами необхідності дотримуватися у майбутній професійній діяльності вимог професійної етики. Він передбачає активізацію суб’єктної позиції курсантів та забезпечує мотиваційну, спонукальну основу для засвоєння професійних моральних знань [4].

Здійснення наставництва професійно-морального становлення курсантів підпорядковане вирішенню обох вищезазначених завдань. Воно спрямовано на забезпечення емоційної підтримки курсантів, наданню їм допомоги при виникненні труднощів професійно-морального становлення. Наставництво вирішує завдання щодо створення умов для успішної морально-етичної підготовки курсантів при взаємодії у системі “викладач-курсант”.

Згідно з другою умовою, сформувати професійну мораль майбутніх працівників поліції можливо лише за наявності такого навчального прос-

тору, який став би взірцем для наслідування. Тобто, усе оточення і, перш за все, командно-викладацький склад, повинні власним прикладом, діючи у відповідності до норм професійної етики, створювати умови для орієнтації курсантів на формування високого рівня професійної моралі. Впровадження зазначеної умови передбачає організацію рефлексивного аналізу прикладів професійної поведінки працівників поліції, шляхом їх сприйняття, усвідомлення та оцінки.

Реалізація вказаної умови відбувається на рефлексивно-регулятивному етапі, завданнями якого є формування регулятивного та ціннісно-смыслового рівнів професійної моралі, тобто на формування професійно-моральних переконань та професійно-моральних ставлень. Формування зазначених компонентів професійної моралі передбачає, перш за все, рефлексію курсантами діяльності працівників поліції і оцінку відповідності їх поведінкових актів у певних ситуаціях вимогам професійної етики.

Забезпечення зазначеної умови потребує введення в процес фахової підготовки майбутніх працівників поліції спеціальних заходів роботи з командно-викладацьким складом, стосовно усвідомлення ними необхідності дотримання вимог професійної етики з метою формування професійно-моральних переконань у курсантів як регулятивної складової професійної свідомості. Крім того, доцільно використовувати методи аналізу літературних джерел та кінопродукції, метод вирішення професійних моральних дилем, з подальшим їх рефлексивним аналізом.

У відповідності до третьої умови, ми пропонуємо на останньому – діяльнісно-проектувальному етапі для формування професійної моралі курсантів забезпечити спрямованість навчальної практики на актуалізацію та генералізацію професійної моральної поведінки, яка виявляється у: 1) домінуванні професійно-моральних потреб; 2) здатності до здійснення професійно-морального вибору; та 3) готовності до здійснення професійно-морального вчинку.

Якщо актуалізація передбачає безпосередню реалізацію та усвідомлення професійної моральної поведінки у практичній діяльності, то генералізація має на меті узагальнення окремих власних професійно-моральних вчинків до рівня систематизованих поведінкових актів.

Тому з метою формування діяльнісного рівня професійної моралі майбутніх працівників поліції ми пропонуємо використання у процесі підготовки імітаційного моделювання курсантами майбутньої професійної діяльності у відповідності до вимог професійної етики. При цьому імітаційне моделювання сприяє екстеріоризації (переведення із внутрішнього у зовнішній план) особливостей професійної свідомості та професійного ставлення курсантів у практичну діяльність.

Таким чином, визначені нами організаційно-педагогічні умови впроваджуються поетапно та спрямовані на формування різних її складових. Відповідно до структурної організації професійно-правової моралі працівника поліції, а також на основі визначених етапів її формування нами

виокремлені різні рівні її сформованості. Слід зазначити, що будь-яка рівнева організація передбачає наступне: 1) кожен з рівнів сформованості того чи іншого процесу або структури є необхідним для наступного; 2) кожен з рівнів сформованості має свою власну природу, тобто сформований різними зв'язками, відношеннями тощо; 3) кожен з нижчих рівнів є умовою розвитку вищого; 4) вищий рівень керує нижчим; 5) іманентний розвиток кожного рівня не закінчується з розвитком вищого [8].

Загальний рівень сформованості професійної моралі ми можемо визначити, виходячи з таких положень. Кожен рівень сформованості професійної моралі має свої критерії та показники. Аналіз літератури показує, що критерії повинні відповідати таким вимогам: бути простими і доступними для розуміння й використання; охоплювати всі елементи структури явища; урахувувати специфіку явища; давати можливість якісно і кількісно оцінювати рівні сформованості процесу, який вивчається [2].

На основі вищезазначеного можемо виокремити рівні, критерії та показники сформованості професійної моралі майбутніх працівників поліції таким чином.

Перший – найнижчий рівень сформованості професійної моралі курсанта – становлять його професійні знання про особливості професійної моралі як психологічного змісту професійної етики. Цей рівень, на нашу думку, доцільно назвати когнітивним. Оскільки кожному критерію відповідає свій набір конкретних показників, то показниками цього рівня професійної моралі є знання про особливості майбутньої професійної діяльності; особливості професійної етики; особливості професійної моралі; структуру професійної моралі; особливості професійної моральної свідомості, професійної моральної поведінки та професійного морального ставлення.

Знання становлять орієнтовну основу діяльності, однак лише за умови перетворення їх на переконання, що передбачає поєднання інформативної сторони зі спрямованістю, стимулом до дії.

Тому другий рівень сформованості професійної моралі – рівень професійно-моральних переконань, у яких виявляється основна професійно-моральна настанова, яка визначає мету і напрям вчинків працівника поліції. Оскільки переконання регулюють поведінку особистості, то зазначений рівень доцільно назвати регулятивним. Показниками цього рівня сформованості професійної моралі курсантів є тверда впевненість у необхідності дотримання вимог професійної етики та ціннісні орієнтації, які відповідають вимогам професійної етики працівників поліції.

Третій – ціннісно-смісловий рівень професійної моралі майбутніх працівників поліції – це рівень, на якому курсантами усвідомлюється та культивується стійке ставлення до виконання своїх професійних обов'язків. Показниками цього рівня сформованості професійної моралі є: 1) здатність оцінювати власні дії та дії оточуючих у відповідності до норм професійної етики; 2) орієнтація на виконання свого професійно-морального обов'язку; 3) усвідомлення професійно-моральних почуттів, переживань.

Оскільки психіка, свідомість виявляється у діяльності, то наявність та стійкість професійно-моральних знань, переконань та ставлень, які складають сутність трьох вказаних вище рівнів та є внутрішніми психічними явищами, можливо перевірити лише на рівні зовнішньої діяльності. У відповідності до цього положення, четвертий, найвищий рівень професійної моралі працівника поліції – це діяльнісний рівень. На цьому рівні курсантами усвідомлюються особливості власної професійної поведінки та їх відповідність вимогам професійної етики. Показниками цього рівня є: 1) домінування професійно-моральних потреб; 2) здатність до здійснення професійно-морального вибору; та 3) готовність до здійснення професійно-морального вчинку.

Отже, у процесі професійного становлення та розвитку майбутнього працівника поліції як суб'єкта професійної діяльності його професійна мораль також формується та розвивається. Вона проходить у своєму розвитку чотири рівні – когнітивний (низький), регулятивний (середній) ціннісно-смысловий (достатній) та діяльнісний (високий). Кожен наступний рівень повинен містити в собі попередні рівні та в цілому забезпечувати повне (цілісне) усвідомлення курсантом себе як носія професійної етики.

Узагальнено рівнева організація професійної моралі зображена в табл. 1.

Таблиця 1

Рівнева організація професійної моралі працівника поліції

Рівень сформованості	Критерій	Показники
Когнітивний (низький)	<i>Сформованість професійних моральних знань</i>	Сформовані професійної моральні знання про: – особливості майбутньої професійної діяльності; – особливості професійної етики; – сутність професійної моралі; – особливості професійної моральної свідомості, поведінки і ставлення
Регулятивний (середній)	<i>Сформованість професійних моральних переконань</i>	– тверда впевненість у необхідності дотримання вимог професійної етики; – ціннісні орієнтації, які відповідають вимогам професійної етики працівників поліції
Ціннісно-смысловий (достатній)	<i>Сформованість професійного морального ставлення</i>	– здатність оцінювати власні дії та дії оточуючих у відповідності до норм професійної етики; – орієнтація на виконання свого професійно-морального обов'язку; – усвідомлення професійно-моральних почуттів, переживань
Діяльнісний (високий)	<i>Сформованість професійної моральної поведінки</i>	– домінування професійно-моральних потреб; – здатність до здійснення професійно-морального вибору; – готовність до здійснення професійно-морального вчинку.

Висновки. Таким чином, у розробленій нами концептуальній моделі відображено мету, завдання, принципи, умови, зміст та методи формування професійної моралі майбутніх працівників поліції, шляхом планомірного формування кожного її структурного компонента на когнітивному, регулятивному, ціннісно-смісловому й діяльнісному рівнях. Результатом чого є сформована професійна мораль, яка виявляється у сформованій професійній моральній свідомості, професійному моральному ставленні та професійній моральній поведінці.

Розроблена нами концептуальна модель формування професійної моралі майбутніх працівників поліції потребує її екстраполяції з метою підвищення ефективності фахової підготовки курсантів відповідно до вимог суспільства та сучасного освітнього простору.

Список використаної літератури

1. Будас Ю. О. Формування готовності майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри / Ю. О. Будас // Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. – Умань : Софія, 2009. – Ч. 1. – С. 43–51.
2. Ісаєнко Т. Критерії оцінювання рівня моральної культури майбутнього фахівця / Т. Ісаєнко // Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 2. – С. 87–95.
3. Котелюх М. О. Методологічні принципи формування професійно-правової етики працівника міліції громадської безпеки / О. М. Котелюх // Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – С. 181–182.
4. Котелюх М. О. Розвиток професійної етики майбутніх працівників міліції громадської безпеки засобами навчального тренінгу / М. О. Котелюх // Матер. IV Міжнар. освітнього форуму “Особистість в єдиному освітньому просторі”. – Запоріжжя : ЗОШПО, 2013. – С. 68–70.
5. Котелюх М. О. Формування професійно-правової етики майбутніх працівників міліції громадської безпеки у фаховій підготовці дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. О. Котелюх. – Запоріжжя: КПУ, 2013. – 337 с.
6. Кудаков О. Р. Модель формування професіонала-спеціаліста на основі компетентного підходу / О. Р. Кудаков, Г. У. Матушанский // Матер. міжнарод. метод. семінара. – Санкт-Петербург : ИПТО РАО, 2008. – С. 48–56.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. фак. / О. Я. Савченко. – Київ : Генеза, 1999. – 368 с.
8. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – Москва : МГУ, 1983. – 286 с.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015.

Котелюх Н. А. Модель формування професіональної моралі майбутніх співробітників поліції

Стаття посвячена проблемі професіональної моралі співробітника поліції. Предложена структурная схема професіональної моралі співробітника поліції, деталізовано содержание її компонентів. Розроблені показателі і критерії сформованості компонентів професіональної моралі майбутнього співробітника поліції, концептуальна модель формування професіональної моралі майбутнього співробітника поліції, де зображені цілі, задачі, принципи, умови, содержание і методи її формування.

Ключевые слова: професіональна мораль, професіональна етика, моральне свідомість, моральне поведіння, моральне ставлення.

Kotelyukh M. Model of Formation of Professional Morals of Future Police Officers

Article is devoted to a problem of professional morals of the police officer. The scheme of professional morals of the police officer is offered, the maintenance of its components is detailed. It is defined that components of professional morals of the future police officers are: 1) professional moral consciousness which is shown in knowledge about appropriate professional and moral behavior, and also in regulation of own professional activity on the basis of professional and moral belief; 2) the professional and moral behavior caused by a professional and moral choice and which is realized in a professional and moral act; 3) the professional moral relation which is expressed in a professional and moral assessment of the situations connected with performance of office tasks through understanding of own professional and moral obligations and professional and moral feelings.

Indicators and criteria of formation of components of professional morals of future police officer are developed: at the cognitive level – formation of professional moral knowledge; at the regulatory level – formation of professional moral belief; at the valuable and semantic level – formation of the professional moral relation; at the activity level – formation of professional moral behavior.

The conceptual model of formation of professional morals of future police officer where are displayed the purpose, tasks, the principles, conditions, the contents and methods of its formation is developed.

Key words: *professional morals, professional ethics, moral consciousness, moral behavior, moral relation.*